УДК 35: 639.1(477) „18/19“

Олег Проців
головний спеціаліст Івано-Франківського обласного управління лісового та мисливського господарства

Державне регулювання права власності на дичину у Галичині XIX – початку XX ст.: політико-національний аспект

Розглянуто впливи політичних та національних аспектів на державне управління правом власності на мисливські види тварин. Встановлено, що основний вплив на законодавче регулювання права власності на дичину мали соціальні, економічні, національні інтереси окремих суспільних груп.

В Україні існує низка проблем функціонального, інституційного, організаційного спрямування, що негативно впливають на результати діяльності мисливської галузі, знижують рівень її ефективності, призводять до збитковості. Зокрема, це – проблеми, пов’язані з користуванням мисливськими угіддями, охороною мисливських видів тварин, компетенцією мисливських органів, компетентністю посадових осіб. Вирішення означених проблем потребує наукового підходу у пошуках шляхів удосконалення механізму регулювання мисливства в Україні, методологічних підходів щодо їх реалізації, вивчення, узагальнення та використання кращого досвіду.

Метою праці є виявлення особливостей політичних та національних аспектів впливу на формування державної політики щодо регулювання приватної власності на дичину та дослідження взаємозв’язку між правом власності на дичину та організацією полювання. Тому для досягнення поставленої мети здійснено аналіз діючих нормативно-правових актів Галичини та практики їх правозастосування в частині права власності на дичину та виявлено закономірності й особливості організації полювання на дичину.

Різні етнічні групи, які проживали у Галичині, мали власні звичаєві особливості у використанні дичини. Особливі погляди щодо права власності на дичину існували у Галицькій частині Гуцульщини. Для гуцулів правомірним джерелом набуття власності вважалось присвоєння природних багатств громадського користування: дичини, риби, дикоростучих плодів. Тогочасні дослідники відзначали, що на Гуцульщині до 1939 року на практиці мисливські закони не працювали, вказуючи на природно-географічні особливості – велика кількість мисливських тварин та невелика кількість місцевих жителів: «Сільські жителі вважають спільною власністю вулиці й дороги, разом з плодами дерев, що ростуть вздовж них, громадські криниці, ріки й потоки разом з рибою в них, довколишнє каміння, хутряну й пернату дичину, гриби і ягоди, а також знайдені бджолині рої, якщо власник їх назад не вимагає». Відзначалось, що в умовах гірської місцевості право власності на дичину знецінилось через те, що влада у горах, на відміну від рівнинних районів, є слабкою та бездіяльною. Філософські погляди гуцулів знайшли своє відображення й у народній творчості: «На дичину пана нема, она Божя».

Сучасні дослідники, аналізуючи поведінку багатьох гуцульських мисливців, дійшли висновку, що звичаєве право так добре вкоренилось у свідомості мисливців, що підтверджує народну мудрість: звичка – це друга природа людини.

Запропоновано використати звичаєве право та історичний досвід Гуцульщини при організації мисливського господарства, так як це має вирішальне значення для збереження популяції дичини і риби. Запропоновано в офіційному законодавстві визначити для Гуцульщини «ревір» або «терен», який проходив по природних межах (річка, дорога, гірський хребет).

Встановлено, що законодавче забезпечення права власності на дичину відіграє ключову роль в організації мисливського господарства. Великий вплив на лобіювання законодавства Галичини досліджуваного періоду в частині права власності відігравали соціальні групи, які об’єднувались у політичні партії та громадські організації. Крім того, великий вплив на ці процеси мали також й національні чинники, зокрема українці та поляки. Виявлено, що у Галицькому сеймі інтереси селян, серед яких переважали українці, представляла частина

депутатів: Михайло Король, Йосиф Гурик, Євген Олесницький, Юліан Романчук Жардецький. У цьому їх підтримував також Іван Франко. Одним з найпоширеніших механізмів позбавлення права розпоряджатись дичиною було обмеження права полювання шляхом видачі обмеженому колу осіб мисливських білетів, дозволів на вогнепальну зброю, права організації мисливських господарств.

На основі проведеного аналізу у статті викладено висновки, що дають можливість органам державної влади обґрунтовано вносити зміни у чинне мисливське законодавство та практику його правозастосування. Це, своєю чергою, допоможе ефективно вести мисливське господарства в умовах сучасної України.

Ключові слова: мисливство, власність, Галичина, полювання, Австро-Угорська імперія.

Protsiv Oleg Romanovych

main specialist of Ivano-Frankivsk Regional Agency for Forestry Resources and Hunting

State regulation of ownership on the game in Galicia in 19th - early 20th century : political and national aspect

It was researched the influence of political and national issues to the public management of ownership on hunting species. It was established that major influence on the legislative regulation of ownership on the game had social, economic and national interests of certain social groups.

Ukraine has a number of problems in functional, institutional, and organizational directions, which adversely affect the performance of the hunting field, reduce efficiency, leading to losses. In particular, they are the problems associated with the use of hunting grounds, hunting protected species, competence of hunting societies, competence of officials. The solution of the mentioned problems requires a scientific approach to finding ways to improve the mechanism of regulation of hunting in Ukraine, methodological approaches to their implementation, study, synthesis and use of the best practices.

The purpose of work is to identify the characteristics of political and national aspects of impact on public policy for the regulation of private ownership on game and study the relationship between ownership on game and hunting organization. Therefore, to achieve this goal it was made the analysis of existing normative legal acts of Galicia and their enforcement practices in terms of ownership on game and it was found the patterns and characteristics of organization the hunting on game.

Different ethnic groups who lived in Galicia, they had their own customary features in using the game. Specific views on ownership on the game existed in Galicia part of Hutsulshchyna. For Hutsuls legitimate source of acquisition the property deemed awarding public natural resources such as wildlife, fish, wild fruits. Contemporary researchers noted that hunting laws did not work in practice in Hutsul region by 1939, what pointed to natural geographic features: a large number of game animals and a small number of local residents: "The villagers consider the common property the streets and roads, together with fruit trees growing along them; public wells, rivers and streams with fish in them; the nearby stones, fur and game birds, mushrooms and berries, and found bee swarms, if the owner does not require them back". It was noted that in mountainous areas ownership on the game is down because the authority in the mountains, in contrast to the plain areas is weak and inactive. Hutsuls' philosophical views are reflected in folk art: "The game master is not, game is God's".

Modern scholars analyzing the behavior of many Hutsul hunters, they concluded that the common law is so well ingrained in the minds of hunters, which confirms the folk wisdom: “The habit is the second nature of man”.

It was proposed to use customary law and historical experience of Hutsulshchyna at the organization of hunting, as it is crucial to maintain the population of game and fish. It was proposed to determine in formal legislation the Hutsul "Revere" or "thorn" which held by natural limits (river, road, mountain range).

It was established that legislative provision of ownership on the game played a key role in organizing hunting. Great influence on lobbying the legislation in Galicia of study period as to ownership, played a social groups, which were united in political parties and public organizations. In addition, a great impact on these processes also had national factors, including Ukrainians and Polish people. It was researched that in

Galician Sejm farmers' interests (who were dominated Ukrainians), presented the deputies: Mykhailo Korol, Joseph Huryk, Eugene Olesnytskyy, Julian Romanchuk Zhardetskyy. Also Ivan Franko supported them in it. One of the most common mechanisms of denial of the right to dispose of game was restricting the right on hunting by issuing the hunting tickets, permits for firearms, and right to organize hunting to the limited number of people.

Based on the analysis in the article, there are some conclusions that enable public authorities to make reasonable changes to existing hunting legislation and its enforcement. This, in turn, will effectively conduct hunting economy in modern Ukraine.

Keywords: hunting, property, Galicia, hunting, Austro-Hungarian Empire.

Постановка проблеми. В умовах сучасної України спостерігається низька ефективність ведення мисливського господарства, викликана недостатнім правовим забезпеченням права власності на дичину. Дослідження цієї проблематики в історичному контексті дасть змогу врахувати історичний досвід у вирішенні цієї проблеми.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Питання впливу політичних та національних процесів на право власності на дичину висвітлені у працях Мейера Д. И., Бужинського Е., Каспарека Я., Лоїка Г. К., Зеленчука Я. І., Вітенка М., Павліковського М., Орського С., Крогульського С., кодексах законів Галичини, у стенографічних збірках засідань Галицького сейму. Проте, деякі проблеми розглянуто побіжно, і вони потребують подальшого дослідження.

Мета дослідження – виявити особливості політичних та національних аспектів впливу на формування державної політики щодо регулювання приватної власності на дичину. Дослідити взаємозв’язок між правом власності на дичину та організацією полювання.

Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити такі завдання:

- здійснити аналіз діючих нормативно-правових актів Галичини та практики їх правозастосування в частині права власності на дичину;
- виявити закономірності й особливості організації полювання на дичину.

Виклад основного матеріалу Питання власності на дичину врегульовуються відповідною законодавчою базою, яка в основному формується на основі

політичних компромісів між соціальними групами. За звичаєвими нормами у Галичині побутувало правило – все, що знаходиться на землі та й, навіть, під землею, належить власнику земельної ділянки. Підтвердженням цього слугує прислів'я, яке збереглось в Україні до цього часу: «Що з воза впало, те пропало». Слід відмітити, що аналогічні філософські погляди були й в інших слов'янських народів [1 с.335-339]. Специфіка ефективного ведення мисливського господарства полягає у необхідності організації господарства на великих площах, на якій можливо розводити дичину [2 с.5]. Слід відмітити, що, до прикладу, дика свиня під час осінніх мандрівок може проходити за добу 20-40 кілометрів [3 с.502-503], стація перебування ведмедя сягає площі до 800 га [4 с.196]. Одним із ключових аспектів державного регулювання мисливського господарства у контексті раціональної організації господарства є визначення права власності на дичину та встановлення мінімально допустимої площі мисливського господарства. З входженням Галичини до Австрійської імперії у (1772 р.) встановлюються й законодавчі обмеження самостійного права полювання та привласнення дичини. Відповідно до патенту від 1786 року було заборонено самостійно проводити полювання та привласнювати дичину власникам земельних ділянок менших за 200 моргів [5 с.467-470]. Аналогічні вимоги містились у Патенті від 7 березня 1849 [6 с.70-71], першому Мисливському законі Галичини, що був прийнятий Галицьким сеймом у 1875 році [7 с.379], та наступних – 1897 р. [8 с.14] та 1909 р. [9 с.184-195] Мінімально допустима площа мисливського господарства за Другої Речі Посполитої повинна була складати 100 га, що на 15 гектарів менше від попередніх вимог законодавства Галичини [10 с.46].

Наслідком державного регулювання, при якому власник земельної ділянки не мав право самостійно розпоряджатись дичиною, а інтереси галузі вимагали збільшення мінімальної площі для користування мисливськими угіддями, став конфлікт інтересів.

Для гуцулів правомірним джерелом набуття власності вважалось присвоєння природних багатств громадського користування: дичини, риби, дикоростучих плодів [11 с.232-233]. За свідченнями Юрія Гуцуляка – війта села Жаб'є (сучасна Верховина), вказував, що на Гуцульщині до 1939 року на практиці мисливські закони не працювали. Він відзначав: «Тай ще попри скотоводство дехто

занимавси еще припадкове і мисливством, бо тогди за звіри драміжні ніхто не казав не бити, тай кождий ґазда, хоть навіть біднійший, міг собі посідати зброю пальну. І то не лише пістолета до паради, але і стрільби, і револьвери вдома, чи на полонині, тай і міг носити при собі, це правительство аустріяцке не заборонювало. І то тривало в такім порядку до року 1914, доків не вибухла війна світова, і по війні то само, доків цу країну не обняло паньство польскє» [12 с.142]. Крім того, серед гуцулів побутувало прислів'я: «На дичину пана нема, она Божя» [13 с.286], а на думку Р. Кайндля, такий стан на Гуцульщині мав своє підґрунтя у природно-географічних особливостях – велика кількість мисливських тварин та невелика кількість місцевих жителів: «Сільські жителі вважають спільною власністю вулиці й дороги, разом з плодами дерев, що ростуть вздовж них, громадські криниці, ріки й потоки разом з рибою в них, довколишнє каміння, хутряну й пернату дичину, гриби і ягоди, а також знайдені бджолині рої, якщо власник їх назад не вимагає» [14 с.68]. На думку Станіслава Орського, почуття власності на дичину у горах знецінились через те, що влада у горах, на відміну від рівнинних районів, є слабкою та бездіяльною [15 с.5].

Досліджуючи питання звичаєвого права щодо права полювання та власності на дичину Я. Зеленчук вказував, що на Гуцульщині вирішальне значення для збереження популяції диких звірів і риб мало право на мисливський та рибальський ревір, яке збереглось і до нашого часу [16 с.136]. Так, якщо в офіційному законодавстві площа ревіру повинна була мати мінімальну допустиму площу, то у Гуцульщині «ревір» або «терен» проходив по кінці села або до землі чи «межі», яка була у власності гуцула, і які «гуцул називає готари» [17 с.59]. Тож аналізуючи поведінку багатьох мисливців, приходимо до висновку, що звичаєве право так добре вкоренилось у свідомості мисливців, що підтверджує народну мудрість: звичка – це друга природа людини [18 с.2].

Також інтереси у галузі мисливства мали й національне забарвлення. В основу цих протиріч лягло те, що українське населення Східної Галичини (95%) переважно проживало по селах [19 с.57], і лише невелика частина населення польської національності, яка переважно проживала по містах, займалась полюванням. Лобіюючи власні інтереси, кожна із сторін намагалась у цій ситуації вибороти якнайкорисніші для себе умови. Так, селяни-українці намагались

отримати хоча б якісь кошти від здачі в оренду полювання і відповідно привласнення дичини на власній земельній ділянці або мати можливість самостійно на ній полювати. Можна погодитись з М. Вітенком, який вважає, що у ті часи у галузі мисливства антагонізм відбувався по лінії «панський маєток – сільська громада» фактично «польський поміщик – українські селяни» [20 с.128-138].

Свідченням яскраво вираженого конфлікту інтересів на національно-соціальному рівні стали політичні протистояння у Галицькому сеймі у сфері мисливства. Зокрема, при розгляді чергового «Ловецького закону» восени 1907 року у Галицькому сеймі Євген Олесницький (1860-1917), член Народницької партії, доктор права, депутат від сільських гмін Стрийського повіту [21], обстоював інтереси селян. Він заявляв, що кожен селянин на своїй землі має право полювати і розпоряджатись добутою дичиною, в той час як інша сторона наполягала, щоб селянин годував дичину, а пан стріляв та споживав [22 с.455-456]. Він також звертав увагу, що органи державної влади несправедливо ставляться до селян при проведенні аукціонів оренди права полювання. Він вказував, що «… є несправедливим, коли мисливський закон не дає громаді права встановлювати суму орендної плати, а це право надається старості, тобто, державній владі», що «… потрібно виходити з того, що громада здає в оренду право полювання і це є її інтерес, а на практиці виходить, що органи державної влади в особі старост не захищають інтереси громади, і така практика є дуже поширеною» [23 с.1920]. Фіксувались факти корупції при організації аукціонів органами державної влади. Селянам навіть не давали право самостійно вести мисливське господарство у випадках, коли вони, сформувавши мисливську спілку, платили гміні іноді в 10 –12 разів вищу ціну ніж пани з міста [24 с.188-191].

Аналогічну критичну до влади позицію зайняв депутат Галицького сейму Жардецький, який неодноразово вказував на недолугість нового мисливського закону [25 с.2012]. 27 серпня 1894 року він організував селянське віче у Львові, яке відбулось у залі товариства «Сокіл» і на якому були присутні 2000 селян. В прийнятій одноголосно резолюції віча, відзначалось, що мисливський закон не відповідає інтересам селянина, так як його усувають від права користуватись дичиною, не допускають до оренди права полювання, не дають можливості займатись полюванням, не видаючи дозволів на зброю.

З метою подолання конфліктів було запропоновано внести зміни до Мисливського закону, передбачаючи передати функції організації аукціонів від державних органів до місцевого самоврядування та зменшити мінімально допустиму площу мисливського господарства з 200 до 50 моргів [26 с.118].

Інший український депутат – Михайло Король, доктор права, адвокат, депутат сільських гмін Жовківського повіту [27 с.2308], в подальшому комісар ЗУНР у Жовкві, у своєму виступі на Галицькому сеймі звернув увагу депутатів на той факт, що більшість населення – українці, не беруть участі у вирішенні питання надання права полювання, оскільки відповідно до чинного на той час законодавства це питання належить до виключної компетенції державної влади, яку представляють особи польської національності: «… це робиться через те, що повітове керівництво складається лише із Ваших (польських – прим. О.П.) представників, де українці переваг не мають, і Бог знає, чи коли будемо мати» [28 с.2721]. Щоб згладити протиріччя, він запропонував передати ці функції громадам, керівництво якими у Східній Галичині переважно здійснювали особи української національності.

Не стояв осторонь захисту інтересів українських селян й Іван Франко, який особисто вносив пропозиції до Ловецького [29] та Рибальського закону [30 с.450] на користь «хлопів», зазначаючи, що кожен власник землі має право повною мірою розпоряджатись дичиною чи рибою, яка на ній знаходиться.

Національне напруження у сфері надання права полювання залишалось й у Другій Речі Посполитій. У промовистій статті «Кабани та політика» відзначалось, що українські радикальні партії у Східній Малопольщі проводять агітацію серед селян, щоб ті вимагали від місцевої влади масових дозволів на право володіння зброєю для відстрілу кабанів на своїй території. Ця агітація дала свої плоди, і декілька гмін Дрогобицького повіту звернулись до Станіславівського воєводи з вимогою, щоб селянам видавали дозволи на зброю, але Станіславівський воєвода у видачі відмовив [31 с.697]. З розвитком суспільства та демократичних процесів селяни намагались виборювати для себе більше прав щодо відшкодування збитків. Серед методів відстоювання своїх прав були мітинги, віча, подання звернень (петицій), вибори депутатів в органи представницької гілки влади, які відстоювали інтереси певної суспільної страти.

Так, серед багатьох мітингів селян у Галичині виділився мітинг у місті Долина 1884 року (сучасна Івано-Франківська область), на якому селяни заявили про своє незадоволення тим, що дичина завдає збитки їхнім сільськогосподарським угіддям.

На вічі була прийнята з цього питання резолюція, яку передали депутату Галицького сейму 1883-1895 рр. Юліану Романчуку, співзасновнику Національно-демократичної партії, головою якої він залишався до 1907 року. У своєму виступі у Галицькому сеймі на захист селян Юліан Романчук наголосив, що головною причиною такої ситуації є невиконання Мисливського закону повною мірою та більш прихильне ставленням влади до мисливців ніж до селян. Він запропонував надавати право полювання кожному селянину на своїй землі та видати їм зброю. Проте категоричний спротив в іншої сторони конфлікту викликала вимога видачі селянам зброї. Вони іронічно відзначали, що це «може легко спричинити до зловживань, і в цьому винна мисливська жилка, яка при характерному для селян загальному лінивстві у випадку вільного отримання дозволів перетворює селянина на браконьєра. Таких прикладів у Галичині – багато, коли добрий господар, отримуючи дозвіл на зброю, занедбував своє господарство і закінчував своє життя у п’янстві та бідності» [32 с.366]. Радикальну позицію щодо мисливства при захисті селян зайняв депутат від сільських гмін Станиславівського повіту Йосиф Гурик [33 с.2721]. На засіданні Галицького сейму у 1903 році він обурювався, що не знає жодної держави, де закон так ображає селянство як у Галичині. Доказом цього він вважав галицький Мисливський закон. Депутат взагалі намагався заборонити мисливство, так як, на його думку, воно більше завдавало селянам шкоди, ніж приносило користі, бо орендарі права полювання сплачують їм дуже малі суми: «Мої панове, для чого ми повинні віддавати наші ґрунти для забави панів, для старост, багатіїв, для писаря або ще не знати кого, які на наших землях організовують оргії» [34 с.3072], [35 с.342-350].

Незадоволення щодо норм права володіння дичиною та рибою знайшло своє відображення у народній творчості: «Рибу їдять пани, а селянинові можна лише дивитися, як вона грає у воді» [36 с.167].

На відміну від селян мисливці лобіювали інтереси мисливської галузі, які полягали у збільшення площі мисливських угідь та забороні проводити на ній

полювання, позбавленні власників земельних ділянок права власності на дичину. Лобіюючи інтереси мисливців, віденський адвокат Генріх Гердтль на Міжнародному Віденському конгресі мисливців у 1910 р. вказував, що прив’язка права власності на дичину до власників земельних ділянок гальмує розвиток мисливства. Тому він запропонував відмінити такий принцип формування законодавства, так як він суперечить «суспільно-політичній природі держави, яка повинна врегульовувати інтереси всіх суспільних груп» [37 с.258]. Щоб обмежити селян вільно проводити полювання, депутат Адам Єджейович вимагав прискіпливіше відноситись до видачі мисливських білетів. Він вважав, що завдяки цьому у Галичині можна буде подолати хибну суспільну уяву щодо дичини, яку прийнято вважати власністю того, на чиїй території вона добута, а також щодо права будь-кого полювати на своїй землі [38 с.737].

До відстоювання інтересів мисливців були залучені й громадські мисливські організації. Так, Галицьке мисливське товариство, організоване у 1876 році [39 с.67], у часописі «Ловець» висловило свою позицію, що йшла врозріз з тодішнім законодавством. Члени товариства вважали, що дичина є власністю мисливців, так вони її розводять, а найбільшим ворогом права власності є селяни, які незаконно полюють на дичину [40 с.67]. На думку товариства, мораль та хибні звичаєві норми у Галичині про те, що вся дичина є нічийною, не сприяють розвитку мисливства [41 с.144]. Крім того, цьому сприяє ще й комуністична ідеологія, що нівелює право приватної власності на дичину [42 с.5]. До прикладу, у Європі, де право приватної власності захищене належним чином не лише законодавством, але практичним його виконанням, краще ведеться мисливське господарство [43 с.68]. Тому товариство неодноразово зверталось до влади за підтримкою у вигляді дієвого механізму, який би охороняв чужу власність [44 с.3].

Висновок. Встановлено, що законодавче забезпечення права власності на дичину відіграє ключову роль в організації мисливського господарства. Великий вплив на лобіювання законодавства Галичини досліджуваного періоду в частині права власності відігравали соціальні групи, які об’єднувались у політичні партії та громадські організації. Крім того, великий вплив на ці процеси мали також й національні чинники, зокрема українці та поляки. Виявлено, що у Галицькому сеймі інтереси селян, серед яких переважали українці, представляла частина

депутатів Михайло Король, Йосиф Гурик, Євген Олесницький, Юліан Романчук Жардецький. У цьому їх підтримував також Іван Франко. Одним з найпоширінеших механізмів позбавлення права розпоряджатись дичиною було обмеження права полювання шляхом видачі обмеженому колу осіб мисливських білетів, дозволів на вогнепальну зброю, права організації мисливських господарств.

Список використаної літератури

1. Мейер Д.И. Русское гражданское право. – 3-е изд., исп. сообразно определениям новейшаго законодательства / Д.И. Мейер. – С.-Петербургъ : Из-ние Н.Тиблена, 1864. – С. 335–339.

2. Проців О.Р. Площа мисливського господарства – більше менше / Олег Проців // Полювання та риболовля. – 2013. – №9 (142) вересень. – С. 5.

3. Делеган І. Біологія лісових птахів і звірів. – Львів: видавництво «Поллі», 2005. – С. 502-503.

4. Звери: популярный энциклопедический справочник. – Минск: «Беларуская Энциклопедия», 2003. – С. 196.

5. Posiedzenie 1-26 // Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesyi ósmego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie z roku 1895/96 od 28.grudnia 1895 do 8. lutego 1896. - Lwów, 1896, – S.467-470.

6. Burzyński E. W sprawie wykonania prawa polowania//Łowiec. – 1887. - № 4. – S. 70-71.

7. Kasparek J. R. Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych w Królestwie Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem: [w 6 tomach] / J. R. Kasparek. – Lwów: Wyd-wo H. Altenberga, 1884. – T.1. – S. 379.

8. Nowa ustawa łowiecka dla Galicyi i W. Ks. Krakowskiego. – Kraków: Wisła, 1898. – S. 14.

9. Лоїк Г. К., Проців О. Р. Державне регулювання реалізацією сервітутів на оренду мисливських угідь у Галичині: історико-правовий аспект// Ефективність державного управління: Збірник наукових праць Львівського регіонального

інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України / За заг. ред. проф. В. С. Загорського. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. – Вип. 26. – С. 184-195.

10. Pawlikowski M.K. Prawo łowieckie: komentarz dla województw wschodnich z dołączeniem rozporządzeń wykonawczych i kalędarza myśliwskiego. – Wilno: Nakładem policyjnego klubu sportowego, 1929. – S. 46.

11. Гуцульщина: історико – етнографічне дослідження . – Київ: Наукова думка, 1987р. – с.232-233

12. Ґулюк Ю. Жаб'є (історичні розповіді від часу залюднення цього краю до 1939 року). – Верховина: Гуцульщина, 2004. – С. 142.

13. Зеленчук Я. І. Українознавчо-історична реконструкція етносоціальної системи Гуцульщини *[Текст]* **:** дис. … канд. істор. наук: 09.00.12 / Зеленчук Ярослав Іванович. — К. : [б. в.], 2008. — С. 286.

14. Кайндль Р. Ф. Гуцули: їхнє життя, звичаї та народні перекази. –2-е вид., випр. і доп. / Переклад з німецької Зіновії Пенюк. – Чернівці: Молодий буковинець, 2003. – С. 68.

15. ST. W. Orski. Po złomek jedliny. // Łowiec. – 1921. – № 7. – S.5.

16. Зеленчук Я. І. Українознавчо-історична реконструкція етносоціальної системи Гуцульщини *[Текст]* **:** дис. … канд. істор. наук: 09.00.12 / Зеленчук Ярослав Іванович. — К. : [б. в.], 2008. — С. 136.

17. Кайндль Р. Ф. Гуцули: їхнє життя, звичаї та народні перекази. –2-е вид., випр. і доп. / Переклад з німецької Зіновії Пенюк. – Чернівці: Молодий буковинець, 2003. – С. 59.

18. Проців О.Р. Браконьєрство в умовах командно-адміністративної системи управління мисливством /Олег Проців// Полювання та риболовля. – 2013. – №1(135) січень. – С. 2.

19. Szczepanowski S. Nędza Galicji w cyfrach. Program energicznego rozwoju gospodarstwa krajowego. – Lwów: Drukiem Pillera i spółki, 1888. – S.57.

20. Вітенко М. Боротьба за сервітутні права в контексті польсько-українських взаємин у Галичині (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.) // М.Д. Вітенко Вісн. Прикрпат.ун-ту. Сер. Історія. – 2005. – Вип.9. – С.128-138.

21. Posiedzenie 1-36 // Stenograficzne sprawozdania z pierwszej sesyi dziewiątego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie z roku 1908 od 15.wrzesnia do 5 listopada 1908. - Lwów, 1908. – 2308 s.

22. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914 на підставі споминів. – Львів: друкарня ОО Василіян, 1926. – С.455-456.

23. Posiedzenie 24-39 // Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesyi ósmego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie z roku 1907 od 16.wrzesnia do 12. paždziernika 1907. – Lwów, 1907. – S. 1920.

24. Проців О. Р. Мисливство в Галичині в контексті трансформації суспільства / О. Р. Проців // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. Одес. регіон. ін-ту держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – О., 2009. – С. 188 – 191.

25. Posiedzenie 17-49 // Stenograficzne sprawozdania z pierwszej sesyi ósmego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie z roku 1902/3 od 29. grudnia 1902 do 3 listopada 1903. – Lwów, 1903. – S. 2012.

26. Wiec chłopski we Lwowie. // Związek chłopski. – 1894. – № 14. – S.118.

27. Posiedzenie 1-36 // Stenograficzne sprawozdania z pierwszej sesyi dziewiątego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie z roku 1908 od 15.wrzesnia do 5 listopada 1908. - Lwów, 1908. – 2308 s.

28. Posiedzenie 24-39 // Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesyi ósmego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie z roku 1907 od 16.wrzesnia do 12. paždziernika 1907. - Lwów, 1907. – 2721 s.

29. Саветчук Н.М. Філософсько - правові погляди І.Франка // електронний ресурс www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/apvchzu/.../savetchuk.pdf -

30. Баран С. З моїх спогадів про Івана Франка / С. Баран // Спогади про Івана Франка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 450.

31. Wiadomości krajowe//Łowiec Polski – 1928. – № 41. – S.697.

32. Z Sejmu//Sylwan. – 1884. – № 10. – S.366.

33. Posiedzenie 24-39 // Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesyi ósmego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie z roku 1907 od 16.wrzesnia do 12. paždziernika 1907. - Lwów, 1907. – 2721 s.

34. Posiedzenie 17-49 // Stenograficzne sprawozdania z pierwszej sesyi ósmego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie z roku 1902/3 od 29. grudnia 1902 do 3 listopada 1903. - Lwów, 1903. – 3072 s.

35. Проців О. Р. Проців Б.О. Українсько-Польські взаємини у галузі мисливства Галичини кінця XIX – початку XX століття / Олег Проців // Етнонаціональна політика в теорії та практиці українського націоналізму: історія і сьогодення. Матеріали Vвсеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. Івано-Франківськ, 14-15 червня 2013р./ Наук. Ред.. О.М. Сич. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – С. 342-350.

36. Онищук А. Останки первісної культури у Гуцулів / А. Онищук // Матеріяли до української етнольогії – Львів : НТШ, 1912. – Т. XV. – С. 167.

37. Krogulski S. Międzynarodowy kongres myśliwski w Wiedniu //Łowiec . – 1910. – № 22. – S.258.

38. Posiedzenie 1-28 // Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesyi piątego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie z roku 1885/6 – Lwów, 1886. – S. 737.

39. Szkic dziejów łowiectwa w Polsce. // Łowiec. – 1915. – № 21-22. – S.162-163.

40. Statystyka ubitej zwierzyny //Łowiec – 1900. – № 5. – S.67.

41. Sprawozdanie z czynności wydziału galicyjskiego Towarzystwa łowieckiego//Łowiec. – 1903.– № 12. – S 144.

42. Wycieczka na Polesie. // Łowiec. – 1921. – № 8. – S.5.

43. Korespondencje // Łowiec. – 1909. – № 6. – S.68.

44. Dwudziestopięcioletnią rocznicą // Łowiec. – 1903. – № 1. – S.3.

Проців О.Р. Державне регулювання права власності на дичину у Галичині XIX – початку XX ст.: політико-національний аспект // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України : зб. наук. пр. — № 1. — 2017. – С. 165-172.